

нерства, які не мають вагомих реальних економічних наслідків. Зазначені чинники розвитку соціально-трудового партнерства потрібно перетворити на конкретну програму дій соціальних партнерів. Необхідно розробити концепцію соціально-трудового партнерства для періоду стабілізації й економічного зростання, що почалися останніми роками.

Для забезпечення ефективного розвитку системи трипартизму необхідне послідовне поширення ідеології й технології соціально-трудового партнерства, впровадження у свідомість і в практику роботи всіх суб'єктів ринку праці – державних, підприємницьких, профспілкових структур – ідеї справедливого соціального договору, а не соціальної конфронтації. Необхідна велика робота з формування повноправних органів – сторін соціально-трудового партнерства.

Державною владою і місцевим самоврядуванням мають бути сформовані такі умови, які заохочували б учасників соціально-трудового партнерства до врегулювання

соціально-трудових відносин шляхом усіх вищезазначених кроків. Зокрема, потрібно створити механізм, який би пов'язував можливість державних і муніципальних преференцій (бюджетних кредитів, податкових пільг, державних замовлень) з рівнем ефективності соціально-трудових відносин на конкретному підприємстві.

Література

1. Конституція України. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – 22 с.
2. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : [монографія] / Ю.К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – 188 с.
3. Базиліук А. Соціальне партнерство як засіб вирішення соціально-економічних проблем / А. Базиліук // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 22–25.
4. Жуков В. Соціальне партнерство в Україні : [навч. посіб.] / В. Жуков, В. Скурятівський. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 200 с.

УДК 351.82:332.025.12

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Ахмедова О.О.

викладач Донецького державного університету управління

Annotation

The article is devoted the study of theoretical approaches in relation to the state adjusting of economic relations and practical experience of their use in the different countries of the world.

Анотація

Стаття присвячена вивченню теоретичних підходів щодо державного регулювання економічних відносин та практичного досвіду їх використання в різних країнах світу.

Ключові слова

Державне регулювання, теоретичні підходи, економічні відносини.

I. Вступ

Економічні відносини не охоплюють усіх сторін життя суспільства, вони є його складовою та визначають напрямок руху матеріальних ресурсів виробництва, товарів, робочої сили, капіталів. Але водночас вони самі перебувають під впливом інших суспільних відносин: ставлення до праці, підприємництва, трудових традицій, моральних та етичних установок суспільства, його культурного рівня, законодавотворення. Регулювання всієї багатоскладової системи відносин здійснює держава. Вона може повністю контролювати економіку, як це наявне у суспі-

льствах тоталітарного типу; може обмежити своє втручання рядом установ; може взагалі прямо не втручатися у господарські процеси, а впливати тільки побічно. Ось деякі приклади подібних відносин:

- економіка вільного підприємництва (“тотчеризм” – в Англії, “рейганоміка” – у США);
- економіка, що реалізує відоме гасло французького короля Луї-Філіппа: “Збагачуйтеся!”;
- економіка зі значною часткою державного сектора та відповідним впливом його на ринок (наприклад, економіка Італії);
- економіка, ринок якої перебуває під значним впливом державної політики, особливо стимулює якусь галузь або напрям у господарстві (наприклад, Франція початку 90-х рр. ХХ ст.);
- економіка, у якій через всевладдя ринку високі ціни й безробіття;
- соціально орієнтована ринкова економіка (термін Людвіга Ерхарда – ФРН) тощо [1, с. 8–9].

Як бачимо, історія демонструє багато різних варіантів взаємодії економіки та держави.

II. Постановка завдання

Мета статті – вивчити теоретичний та практичний досвід державного регулювання економічних відносин у різних країнах та можливості його використання в Україні.

III. Результати

Протягом багатьох років вчені намагалися встановити оптимальне співвідношення між державним регулюванням та економікою. Загалом їх погляди мають такий вигляд:

1. Дж.М. Кейнс вважав, що економіка не може існувати сама по собі. Тому держава повинна впливати на такі незалежні змінні, як схильність до споживання, гранична ефективність капіталу й норма відсотка, а через їх посередництво – на зайнятість та національний дохід. Він віддавав перевагу грошово-кредитній та податковій політиці, а до одержавлення ставився скептично. Кейнсіанська державна політика довгий час (з 30-х до початку 70-х рр. ХХ ст.) була провідною у країнах Заходу, де більша частина населення була задоволена життям.

2. М. Фрідмен стверджував, що економічна воля є необхідною, але не достатньою умовою для політичної волі. Остання, у свою чергу, потрібна для забезпечення волі економічного вибору в довгостроковому плані. Що ж стосується чилійського досвіду, що став причиною міфу про можливість авторитарного режиму здійснювати політику вільного ринку, то це не більше ніж виняток, що підтверджує правило. Диктатура суперечить ринковій системі, оскільки перша заснована на примусі, а друга базується на добровільності.

3. В. Ойкен розумів під економічною політикою сукупність державних заходів впливу на економічні процеси. Вирішальне завдання державної політики, на його думку, полягає у створенні умов, які не призводять до виникнення небажаних, фатальних тенденцій в економіці [2].

Отже, державне регулювання економіки має довгу історію. Практика тут випереджає теорію. У період раннього капіталізму в Європі існував централізований контроль над цінами, якістю товарів і послуг, відсотковими ставками та зовнішньою торгівлею.

Меркантилісти XVII ст. – піонери нормативної економічної теорії – писали про те, що тільки всеосяжний контроль з боку уряду може забезпечити порядок у господарській сфері. Вони вбачили в державному управлінні засіб, що забезпечує соціальну справедливість.

Із зміцненням вільної конкуренції заповіді меркантилістів канули в Лету. Принципово інший підхід творців класичної економіки, що лімітували державне втручання, має своє історичне пояснення: адже на той час “вершителями долі” в економіці стали вже ринок і свобода вибору. Остання потребує

лише законодавчого захисту права приватної власності та самостійності прийняття рішень. У XVIII–XIX ст. економічна роль держави зводилася в основному до охорони цих первинних прав.

Двадцять століття ознаменувалось розповсюдженням тенденції до зміцнення економічної присутності держави. Це пов'язано з тим, що з другої половини XIX ст. національне виробництво сягнуло небачених раніше масштабів. Кінець століття позначився стрибком у науково-технічному розвитку та появою ряду нових галузей, тобто збільшенням суспільного поділу праці. Всі ці обставини породжували потребу в координації економічних відносин та підтримці пропорцій на макрорівні.

Почався наступ на ринок з боку монопольних структур: картелів, синдикатів, олігополій. У цих умовах для забезпечення конкуренції стало життєво необхідним вироблення антимонопольного законодавства та його застосування органами держави.

Посилення державного регулювання диктувалося цілями підготовки до війн (спочатку Першої світової, а потім Другої), їх ведення підтримки обороноздатності. Розроблялася ціла система заходів, що включала: примусове картелювання (Німеччина), протекціонізм (Японія). Формувалися військово-промислові комплекси, тісно пов'язані з урядом.

Державне регулювання стало необхідним для здійснення соціальної політики взагалі та здійснення стратегії соціалізації в широкому розумінні. Колективне споживання або задоволення суспільних потреб (охорона здоров'я, освіта, підтримка незаможних та ін.) неможливі без використання державних важелів та організацій [3, с. 172–173].

Тобто минуле століття було насичене господарськими, соціальними та політичними революціями. Раніше історія не знала такого нерівномірного економічного розвитку окремих держав та народів. Протягом десятиліть картина світу багато разів радикально змінювалась: на початку ХХ ст. США стали першою в економічному плані державою, посунувши з цієї позиції Великобританію; через декілька років домінуючою силою в Європі виявилась Німеччина, що з перервами утримувала свої позиції до 1945 р.; у 30-ті рр. ХХ ст. СРСР зробив серйозну заяву на друге місце у рейтингу розвинутих держав; у 50-ті та 60-ті рр. (періоді протистояння СРСР та США), Японія здійснила свій історичний прорив, посунувши західні держави на світових ринках; і нарешті в останні роки ХХ ст. держави Південно-Східної Азії та Китай стали претендувати на економічне лідерство у ХХІ ст. Внаслідок цього втручання держави в економіку та розвиток, спрямований на “наздогнання”, стали дуже популярним.

Вперше проблеми прискореного розвитку економіки та місця в цьому процесі держави стали активно розроблятися ще в часи Другої світової війни у зв'язку з дискусіями щодо післявоєнного устрою світу. Першими значними працями у цій сфері стали стаття П. Розенштайна-Родана "Проблеми індустріалізації Східної та Південно-Східної Європи" (1943 р.) та книга Є. Стейлі "Світовий господарський розвиток: вплив на розвинуті індустріальні держави" (1944 р.). Проблеми, що були сформульовані у цих працях на теоретичному рівні, привернули увагу економістів та політиків уже через декілька років, коли в 1948–1949 рр. уряд США почав здійснювати масштабну програму допомоги господарській реконструкції Західної Європи, що стала відома як "план Маршала" [4].

Новим чинником, що зумовив потребу в теорії, яка відзначила б міру втручання держави в економіку, стала діяльність міжнародних організацій – спочатку Всесвітнього банку, що представив у 1948–1949 рр. перші великі суди Чилі, Бразилії та Мексики, а потім і Організації Об'єднаних Націй, що на початку 50-х рр. ХХ ст. сформувала спеціальні агентства, спрямовані на розробку методів прискореного розвитку держав, що відстають. Експертні комісії, які були створені ООН, опублікували в 1951 р. свої розгорнуті доповіді щодо напрямів розвитку, спрямованого на "наздогнання".

У цілому 40-ві й 50-ті рр. ХХ ст. стали періодом зародження теорії прискореного розвитку. У. Ростоу називає таких засновників та ідеологів цієї концепції: П. Бауер, К. Кларк, А. Хіршман, А. Льюїс, Г. Мюрдаль, Р. Прєбіш, П. Розенштайн Родан, Г. Зінгер та Я. Тінберген, які між тим дуже умовно можуть бути представлені у складі єдиної групи, оскільки деякі з них дотримувались діаметрально протилежних позицій щодо рівня державного регулювання [4].

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. концепції прискореного розвитку поступово поляризувались за ознакою ідеологічних установок їх авторів. Частина західних теоретиків почала говорити про розвиток на основі засвоєння цінностей індустріального суспільства, що базується на вільному підприємстві та ринковій економіці. Фахівці ж з країн, що розвиваються, акцентували увагу на державному втручанні в економіку: розвитку традиційних галузей, опорі на власні сили та встановленні елементів планового господарства.

Між тим 70-ті та 80-ті рр. ХХ ст. стали періодом перегляду теорії розвитку, спрямованого на "наздогнання". Послідовники цієї теорії звернулись, з одного боку, до аналізу значення людського капіталу в забезпеченні прискореного економічного прогресу, а з іншого – до осмислення ролі держави в процесі трансформації традиційних

господарських систем у розвинуті індустріальні.

Перший напрям, як засвідчила практика, не набув серйозного прикладного розвитку та реалізувався лише в загальнотеоретичному підході. Згідно з цим підходом, світ наприкінці ХХ ст. стає більш багатограним, тому потрібен синтез універсалізму та культурної специфіки різних країн та народів.

Другий напрям виявився більш продуктивним. Він розроблявся економістами-практиками та політиками, у першу чергу, азіатських країн, які намагалися здійснити прискорену індустріалізацію на основі використання західних технологій і таким чином інтегруватись у світову економічну систему. Базовим елементом цього підходу стало використання в процесі індустріального розвитку можливостей державного регулювання економічних відносин.

Термін "державна, що орієнтована на цілі розвитку" (або *developmental state*) виник ще в середині 70-х рр. ХХ ст., але не набув значного поширення в англомовній літературі, оскільки сама концепція була затребувана, перш за все, у східно-азіатському регіоні. Першою спробою серйозного дослідження на Заході цієї системи поглядів стала книга Ч. Джонсона про промислову політику в Японії, яка вийшла в 1982 р. Важливими характеристиками *developmental state* стають:

- концентрація у державному апараті значної економічної влади;
- відносна автономність цього апарату від соціальних процесів, що дає можливість більш ефективного втручання в економічне та соціальне життя;
- тісний зв'язок між державою та бізнесом при домінуванні держави.

Вплив на економіку в цьому випадку здійснюється через митну політику, встановлення диференційованих відсоткових ставок, надання монопольних можливостей окремим групам виробників, стимулювання імпорту технологій та експорту готової продукції та проведення ряду протекціоністських заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку. Рівень бюрократизації такої господарської системи є досить високим. Методи управління нею схожі на ті, що використовувались у радянській системі. Між тим усі *developmental state* залишаються орієнтованими на активну взаємодію із зовнішнім світом, що виявляється у масовому імпорті технологій та експорті готової продукції, залученні іноземного капіталу, розвитку фондового ринку тощо.

Концепція *developmental state* виходить з того, що розвиток технологічного прогресу та його поширення за межі розвинутих країн призведе до того, що менш розвинуті виявляться здатними забезпечувати таку саму

високу ефективність виробництва готового продукту шляхом використання своїх трудових ресурсів та найсучасніших технологічних досягнень [4].

Тимчасовий успіх цієї концепції був пов'язаний із визначними економічними успіхами у 70-ті та 80-ті рр. ХХ ст. Японії, а потім і Південно-Східної Азії, які є прихильниками цього підходу. Між тим зниження темпів розвитку країн, що орієнтовані на "наздогнання", та азіатська фінансова криза 1997–1998 рр., на думку експертів, продемонстрували обмеженість концепції developmental state.

Сьогодні формується новий світовий економічний порядок. США та країни Європейського Союзу, розвиваючись еволюційним шляхом, забезпечили своїм громадянам високий рівень життя. Це сприяло закріпленню у їх свідомості постматеріалістичних цінностей. Ці суспільства значною мірою втратили мобілізаційні можливості, але виявилися здатними зростаючими темпами генерувати нові знання та технології – основний виробничий ресурс ХХІ ст. Інші країни, що тим чи іншим способом намагалися реалізувати прискорену модернізацію, удосконалили свій індустріальний потенціал, але не змогли сформувати соціально-економічну систему, здатну до саморозвитку. Вони залишаються залежними від країн західного світу, які є джерелом знань та ринком збуту готової продукції. Між тим запозичення нових технологій, як показує досвід, не сприяє власному науковому прориву [4].

IV. Висновки

У сучасному економічному світі при сучасному рівні взаємозв'язку всіх сторін жит-

тя суспільства держава не може, не має права не втручатися в економічні відносини. Між тим в інтересах ефективності економіки вона не може і не має права втручатися у справи господарських підрозділів. Вирішення цієї суперечності ускладнюється у суспільних системах пострадянського простору, де всепоглинаюча державність стала наслідком державного насильства над різними сферами життя людей, у тому числі й над економікою. Вивчення світового досвіду показало, що головне завдання держави полягає в стимулюванні оптимального поєднання організації й самоорганізації соціальної системи в цілому та її економічної складової зокрема. Це сприятиме еволюційному формуванню соціально-економічної системи, здатної до саморозвитку.

Література

1. Губерная Г.К. Рынок: новые условия управления / Г.К. Губерная. – Донецк : ИЭП ИАН, 1995. – 110 с.
2. Классика экономической мысли : сочинения / В. Пети, А. Смит, Д. Риккардо, Дж. Кейнс, М. Фридмен. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 896 с. – (Серия "Антология мысли").
3. Бункина М.К. Экономика и психология. На перекрестке наук / М.К. Бункина, В.А. Семенов. – М. : Дело и сервис, 1998. – 400 с.
4. Иноземцев В.Л. Пределы "догоняющего" развития / В.Л. Иноземцев. – М. : Экономика, 2000. – 295 с. – (Экон. проблемы на рубеже веков).

УДК 339.923:061.1+327+332.14(477)

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Бабець І.Г.

кандидат економічних наук, докторант Національного інституту стратегічних досліджень, м. Київ

Annotation

We researched the principles of forming the public policy of regulation the transregional cooperation in EU countries. We have analyzed instruments of the state regulation of intraregional co-operation within EU and neighbor countries, we measured main characteristics of state policy as to interregional cooperation between EU countries supporting. We offered Strategy of interregional cooperation for every region of Ukraine as effective instrument of region co-operation supporting within national economy and on the international level.

Анотація

Досліджено принципи формування державної політики ЄС щодо регулювання міжрегіонального співробітництва. Проаналізовано інструменти державного регулювання співпраці регіонів у межах ЄС і з сусідніми країнами, визначено характерні риси державної політики щодо підтримки міжрегіональної співпраці країн – учасниць ЄС. Запропоновано розробку Стратегій міжрегіонального співробітництва для областей України як дієвого інструменту забезпечення співпраці регіонів у межах країни і на міжнародному рівні.